

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.37>

Стрижеус Д.А.

аспірант

Львівського університету бізнесу та права

ORCID ID: 0009-0004-2595-2400

ІНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТИНУЇТЕТ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ СУДОМ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Обґрунтування актуальності теми.

Ефективність і стабільність захисту цивільних прав і свобод людини і громадянина у переважаючій мірі визначається ефективністю функціонування судової системи. Закономірно, що в системному зв'язку із захистом цивільних прав перебуває питання забезпечення безперервності судового захисту, зокрема інституційного континуїтету, особливості внутрішньої організації органів правосуддя. Безперервність інституційного розвитку захисту цивільних прав є своєрідною проекцією сучасної правової парадигми безперервності захисту цих прав[1]. Адже, відповідно до сучасних наукових уявлень судовому захистові цивільних прав кореспондує безперервність функціонування судової влади, безперервність судового розгляду справ, реалістичність та гарантованість реалізації та захисту прав людини і громадянина.

Важливим є дослідження питання інституційного континуїтету захисту цивільних прав судом касаційної інстанції в Україні, оскільки саме цей суд уособлює завершеність національної системи судового захисту цивільних прав, формує єдину судову практику у сфері захисту цивільних прав судами нижчих інстанцій, виявляє і виправляє процесуальні помилки, допущені судами нижчих інстанцій, що забезпечує підвищений захист цивільних прав громадян.

Стан наукової розробки проблеми.

Питання судового захисту цивільних прав завжди були предметом уваги як українських, так і західноєвропейських вчених[3]. Найва-

гомішими працями, присвячені цій проблематиці, є публікації таких науковців, як О. Басай, Т. Боднар, В. Войтовський, К. Гусаров, І. Дзера, Н. Кузнецова, Д. Луспеник, В. Луць, Ю. Притика, Р. Стефанчук, Є. Харитонов, О. Хотинська-Нор, Я. Шевченко, П. Шевчук, С. Шевчук, А. Ярема та ін.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблем інституційної безперервності (інституційного континуїтету) захисту цивільних прав на прикладі функціонування суду касаційної інстанції.

Виклад основного матеріалу. Захист цивільних прав громадян має здійснюватися на постійній основі та безперервно на всіх інстанційних рівнях судової системи, що відповідало б встановленим Конституцією України засадам інстанційного розгляду судових справ. Зі створенням сучасного касаційного суду у сфері цивільного судочинства – Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду цивільні справи, що розглядалися в попередньому суді касаційної інстанції – Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, були передані для розгляду до Касаційного цивільного суду (пункти 1, 4 Розділу XIII ЦПК України)[4].

Сучасна концепція судової влади в Україні та судового захисту цивільних прав відводить ключове місце в такому захистові функціонуванню саме суду касаційної інстанції, який виступає останньою (касаційною) інстанцією при розгляді цивільних спорів. У системі цивільного судочинства вищою та відповідно

головною інстанцією з розгляду цивільних справ і захисту цивільних прав є саме Цивільний касаційний суд у складі Верховного Суду (пункт 5 частини другої статті 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»[5]), що його було сформовано внаслідок конституційної реформи правосуддя 2016 р. Він забезпечує касаційний перегляд відповідних цивільних спорів, а «зміст та порядок касаційного перегляду виступає найвищим національним мірилом рівня можливостей судової форми захисту та (або) поновлення порушених прав та вирішення спорів»[6]. Водночас, оскільки Цивільний касаційний суд є структурною ланкою Верховного Суду, то його інституційний континуїтет ми розглядатимемо в контексті забезпечення безперервності діяльності Верховного Суду.

Питання про безперервність діяльності Верховного Суду як суду касаційної інстанції не було властивим національній появилося в українській правовій доктрині після ухвалення Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 18.02.2020 року № 2-р/2020[7], де вперше було вжито поняття «інституційної безперервності» (зокрема, щодо Верховного Суду): «при внесенні змін до Конституції України має бути забезпечений принцип інституційної безперервності, який означає, що **органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання і функції, визначені у Конституції України, незалежно від цих змін, якщо тільки цими змінами не передбачено істотну (докорінну) зміну їх конституційного статусу, у тому числі їх ліквідацію**»[7].

Відповідно до Конституційна реформа правосуддя порушила дві проблеми інституційного континуїтету суду касаційної інстанції: 1) функціонування єдиної касаційної інстанції; 2) збереження інституту Верховного Суду як єдиної касаційної інстанції. Формування нового Верховного Суду не

означало розриву наступності з попередніми інстанційними формами існування суду касаційної інстанції за столітній період розвитку судової системи України. Зокрема, у сучасний період у 1991-2010 рр. – такою інстанцією був Верховний Суд України, у 2010-2016 рр. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ та, частково, Верховний Суд України. Стосовно інституційного континуїтету суду касаційної інстанції вказані позиції мають бути конкретизовані на кількох рівнях.

По-перше, **такий континуїтет означає збереження відповідної інстанції як єдиної (організаційно – у вигляді одного судового органу), неможливості делегування касаційних повноважень будь-якому іншому судовому органу повністю чи частково.** У Рішенні Конституційного Суду України від 11.03.2010 р. № 8-рп/2010 з цього приводу зазначалося, що «... наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності»; «визначення у положенні пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України як однієї з основних засад судочинства «забезпечення ... касаційного оскарження рішення суду» у системному зв'язку з положеннями частини першої статті 8, статті 125 Основного Закону України означає лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішення суду»; «визначення у частині третій статті 125 Конституції України вищих судів як вищих судових органів спеціалізованих судів означає, що вищі суди здійснюють на підставах і в межах, встановлених законами про судочинство, повноваження суду касаційної інстанції стосовно рішень відповідних спеціалізованих судів»[8].

По-друге, у конституційному та політичному аспектах **інституційний континуїтет Верховного Суду означає не просто збереження цієї судової інституції (незмінність його правової природи та неможливість його ліквідації інакше, ніж шляхом внесення змін до Основного Закону України), але і недоторканність**

його як державного інституту, неможливість його довільної ліквідації, а відтак – утвердження його своєрідного «конституційного імунітету», що забезпечує його захист від впливу різних політичних сил[2].

Як випливає з аналізу юридичних позицій Конституційного Суду України, інституційний континуїтет Верховного Суду, а, отже, і Цивільного касаційного суду в його структурі, має конституційну природу і походження, але потребує конкретизації у спеціальному матеріальному та процесуальному законодавстві, що було втілено у положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів», був визнаний Конституційним Судом України частково таким, що не відповідає Конституції України, зокрема в частині ліквідації Верховного Суду України, звільнення його суддів тощо. Відповідно, виникла законодавча потреба належного урегулювання інституційного континуїтету Цивільного касаційного суду в законі, що прямо впливає з формулювання, вміщеного в Рішенні КСУ від 18.02.2020 р.: «рекомендувати Верховній Раді України невідкладно привести положення законодавства України у відповідність до цього Рішення» (пункт 5 резолютивної частини Рішення)[7]. Відповідно, Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року №2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України» (реєстр. №5456-д)[9], маючи на меті усунення інституційного дуалізму щодо подальшого функціонування найвищої інстанції судової гілки влади в Україні – Верховного Суду.

Анотація

Статтю присвячено висвітленню стану та перспектив розвитку засад інституційного континуїтету в сучасних умовах захисту цивільних прав громадян на прикладі функціонування суду касаційної інстанції в галузі цивільного судочинства в Україні. З'ясовано, що інституційний континуїтет суду касаційної інстанції у сфері цивільного судочинства позначає собою

Отже, інституційна безперервність суду касаційної інстанції у сфері захисту цивільних прав особи позначає незмінність його правової природи, конституційного статусу та ключових правосудних функцій, забезпечує збереження його правової «сутності» у різних правових формах, є підтвердженням його легітимності в механізмі судової влади. Оскільки Цивільний касаційний суд є структурною ланкою Верховного Суду (судом у складі останнього), то його інституційний континуїтет є похідним від інституційної безперервності Верховного Суду, а, відповідно, не є ординарною «проекцією» першого.

Висновки. Інституційний континуїтет Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, уповноваженого забезпечувати захист цивільних прав суб'єктів правовідносин, означає його стале, безперешкодне, стабільне функціонування як єдиної суду касаційної інстанції у сфері цивільного судочинства (організаційно – у вигляді одного судового органу); неможливість делегування його касаційних повноважень будь-якому іншому судовому органу повністю чи частково. Будучи об'єктивною властивістю функціонування Цивільного касаційного суду, його інституційний континуїтет формується на основі системного взаємоузгодження норм Конституції України, а також відповідних законів матеріального і процесуального права. У зв'язку з означеним, наукова проблематика забезпечення інституційної безперервності функціонування суду касаційної інстанції у сфері захисту цивільних прав потребує свого подальшого дослідження в розрізі розвитку судово-правової доктрини, а також відповідно до потреб удосконалення відповідних норм актів матеріального та процесуального права.

особливу юридичну властивість цього судового органу, що полягає в незмінності його правової природи, конституційного статусу та ключових правосудних функцій. Показано, що він означає його стале, безперешкодне, стабільне функціонування як єдиної суду касаційної інстанції у сфері цивільного судочинства; неможливість делегування його касаційних повноважень будь-якому іншому судовому органу повністю чи частково; незмінність його правової природи та неможливість його ліквідації інакше, ніж шляхом внесення змін до Конституції України (це стосується Верховного Суду в цілому, Цивільний касаційний суд може бути реорганізовано чи ліквідовано шляхом внесення змін до Закону «Про судоустрій і статус суддів» та Цивільного процесуального кодексу України); безстроковість перебування на своїх посадах суддів Цивільного касаційного суду, обраних у встановленому Конституцією та законами України порядку. Доведено, що, будучи об'єктивною властивістю функціонування Цивільного касаційного суду, його інституційний континуїтет формується на основі системного взаємоузгодження норм Конституції України, а також відповідних законів матеріального і процесуального права. Виявлено, що таке формування не має завершеного характеру, що підтверджується незавершеністю процесу приведення відповідного спеціального законодавства у відповідність із Рішенням Конституційного Суду України від 18.02.2010 р.

Ключові слова: інституційний континуїтет, захист цивільних прав, судова влада, суд касаційної інстанції, Цивільний касаційний суд, Верховний Суд, Рішення Конституційного Суду України.

Stryzheus D.A. Institutional continuity in the field of protection of civil rights by the court of cassation

The article is devoted to highlighting the state and prospects for the development of the foundations of institutional continuity in modern conditions for the protection of civil rights of citizens on the example of the functioning of the court of cassation in the field of civil justice in Ukraine. It was found that the institutional continuity of the court of cassation in the field of civil justice represents a special legal property of this judicial body, which consists in the immutability of its legal nature, constitutional status and key judicial functions. It is shown that it means its permanent, unimpeded, stable functioning as the only court of cassation in the field of civil justice; the impossibility of delegating its cassation powers to any other judicial body in whole or in part; the immutability of its legal nature and the impossibility of its liquidation otherwise than by amending the Constitution of Ukraine (this applies to the Supreme Court as a whole, the Civil Court of Cassation can be reorganized or liquidated by amending the Law «On the Judicial System and the Status of Judges» and the Civil Procedure Code of Ukraine); indefinite tenure of judges of the Civil Court of Cassation, elected in accordance with the procedure established by the Constitution and laws of Ukraine. It is proved that, being an objective feature of the functioning of the Civil Court of Cassation, its institutional continuity is formed on the basis of the systematic coordination of the norms of the Constitution of Ukraine, as well as the corresponding laws of substantive and procedural law. It was found that such formation is not complete, which is confirmed by the incompleteness of the process of bringing the relevant special legislation into compliance with the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated February 18, 2010.

Key words: institutional continuity, protection of civil rights, judicial power, court of cassation, Civil Court of Cassation, Supreme Court, Decision of the Constitutional Court of Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Антипова І. Л. Адміністративно-правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2021. С. 6, 108, 120, 157.
2. Водянніков О. Посмішка Чеширського kota, або Справа Верховного Суду України у Конституційному Суді. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/450482_posmishka_cheshirskogo_kota_abo_sprava.html.
3. Сидоренко М.В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 20 с. С. 8.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40-41, 42, ст. 492.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545.
6. Помазанов А.В. Касаційний перегляд судових рішень у цивільному процесі : дис. ... д-ра філософії : 081 (Право). Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2019. С. 15.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402-VIII від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020 р., № 1-2, стор. 159.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України від 11.03.2010 р. № 8-рп/2010. *Вісник Конституційного Суду України* від 2010. № 3. Стор. 7.
9. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України : проект Закону України від 16.03.2023 р. (реєстр. № 5456-д). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41557>.